

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ
ТА ВИРОГІДНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ****CERTAIN PROBLEMS OF FAMILY LAW AND PROBABLE WAYS TO SOLVE THEM**

**Тельнік О.Б., заслужений юрист України,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія Служби безпеки України**

У статті досліджуються й аналізуються питання необхідності вдосконалення окремих норм Сімейного кодексу України, пов'язаних із визначенням походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, сурогатним материнством і зміною дитиною свого по батькові, з огляду на їхню недосконалість. На підставі проведеного аналізу положень чинного законодавства та практики його застосування, опрацьованих у комітетах Верховної Ради України відповідних законопроектів із вказаних питань окреслені наявні проблеми, а також висловлені конкретні пропозиції щодо їх нормотворчого вирішення шляхом внесення змін до ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України, доповнення цієї статті та ст. 139 Сімейного кодексу України частинами четвертими, а також доповнення ч. 1 ст. 149 цього ж Кодексу новою нормою. Вказані пропозиції направлені на вирішення питання батьківства подружжя, один із яких – дружина – є повністю безплідною, на захист прав сурогатної матері за форс-мажорних обставин, а також на захист прав батька, котрий сумлінно виконував свої батьківські обов'язки стосовно дитини, у разі зміною цією дитиною, яка досягла шістнадцяти років, на власний розсуд свого по батькові. З огляду на те, що нині нормативне регулювання порядку застосування здійснюється лише відповідним нормативно-правовим актом, а законодавче визначення сурогатного материнства взагалі відсутнє, внесено пропозицію щодо необхідності невідкладного прийняття окремого закону про допоміжні репродуктивні технології, де можливо було б передбачити в окремих випадках використання методу традиційного сурогатного материнства. У статті також зроблено висновок про те, що, якщо згода чоловіка на застосування щодо дружини допоміжних репродуктивних технологій має бути письмовою та нотаріально засвідченою, на чому наполягає науковець М.З. Вовк, то і заява цього чоловіка про відкликання цієї згоди повинна бути письмовою та нотаріально засвідченою. Окрім цього, в роботі висловлено позицію щодо недостатності правових підстав і недоцільності внесення до оновленого Цивільного кодексу України норм сімейного права, як це передбачено в оприлюдненому проекті Концепції оновлення Цивільного кодексу України.

Ключові слова: сімейне право, цивільне право, визначення походження дитини, застосування допоміжних репродуктивних технологій, сурогатне материнство, спір про материнство, зміна дитиною свого по батькові.

The article examines and analyzes the need to improve certain provisions of the Family Code of Ukraine, related to determining the origin of a child born as a result of assisted reproductive technologies, surrogacy and changing the child's patronymic, because of their imperfection. Based on the analysis of the provisions of current legislation and the practice of its application, worked out in the committees of the Verkhovna Rada of Ukraine relevant bills on these issues outlined the existing problems, as well as specific proposals for their rule-making solution by amending part 2 of the article 123 of the Family Code of Ukraine, supplementing this article and article 139 of the Family Code of Ukraine with parts four, as well as supplementing part 1 of article 149 of the same Code with a new rule. These proposals are aimed at resolving the issue of paternity of the spouses, one of which – the wife is completely infertile, to protect the rights of the father who faithfully performed his parental duties in respect this child, who has reached 16 years of the age and wants to change his patronymic at his own discretion. Given that currently the regulations of application is carried out only by departmental regulations, and there is no legislative definition of surrogacy at all, a proposal was made to immediately adopt a separate law on assisted reproductive technologies, which could provide in some cases the use of traditional methods of surrogacy. The article also concludes that if the husband's consent to the use of assisted reproductive technologies in relation to his wife must be in writing and notarized, as insisted by the scientist M.Z. Vovk, then the husband's statement to revoke this consent must be in writing and notarized too. In addition, the paper expresses a position on the insufficiency of legal grounds and the inexpediency of introducing family law into the updated Civil Code of Ukraine, as currently provided in the published draft update of the Civil Code of Ukraine.

Key words: family law, civil law, determining the origin of the child, application of assisted reproductive technologies, surrogacy, dispute about motherhood, change the child's patronymic.

Постановка проблеми. Сьогодні потребують уточнення та конкретизації окремі норми Сімейного кодексу України [1], що стосуються визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, і зміни дитиною свого по батькові.

Окрім цього, в рамках обговорення змісту оприлюдненого у січні 2020 р. проекту Концепції рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України слід опрацювати недостатньо обґрунтовані пропозиції робочої групи щодо включення до оновленого Цивільного кодексу України норм сімейного права.

Метою статті є з'ясування на основі аналізу положень чинного законодавства та практики його застосування, опрацьованих у комітетах Верховної Ради України відповідних законопроектів проблем, пов'язаних із визначенням походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, сурогатним материнством і зміною дитиною свого по батькові, а також внесення необхідних рекомендацій щодо законодавчого їх врегулювання. Окрім цього, метою статті є дослідження правомірності та доцільності внесення до оновленого Цивільного кодексу України норм сімейного права, як це передбачено проектом Концепції оновлення Цивільного кодексу України [2, с. 59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що нова редакція ст. 149 Сімейного кодексу України [1, ст. 149] щодо зміни дитиною свого прізвища та (або) імені та (або) по батькові набрала чинності лише з 1 січня 2021 р., глибоких системних наукових досліджень запроваджених цією статтею новацій, зокрема щодо зміни дитиною свого по батькові та пов'язаних із ними можливих проблем, вітчизняними науковцями ще не проводилося.

Дослідженню різних аспектів встановлення походження дітей при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій і сурогатного материнства були присвячені праці багатьох вчених, зокрема таких як С.В. Антонов, О.І. Антонюк, М.З. Вовк, Х.І. Вонсович, Н.М. Квит, Ю.В. Коренга, Л.В. Красицька, Р.А. Майданик, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, З.С. Скалецька, проте більшість робіт мають глибоко теоретичний або, навпаки, досить вузький спеціалізований характер і в них не приділено належної наукової уваги проблемам застосування чинних редакцій ст. 123 і 139 Сімейного кодексу України [1, ст. 123, 139].

Дискусії щодо визначення місця сімейного права в системі права України мають тривалий характер із моменту створення нашої держави, продовжуючи наукові дискусії часів радянського періоду. Роботи таких науковців, як Т.В. Боднар, В.І. Борисова, В.С. Гопанчук, В.І. Труба,

Ю.С. Червоний аргументовано доказують, що сімейне право – це самостійна галузь вітчизняного права, такі ж вчені, як М.М. Дякович, І.В. Жилінкова, Р.А. Майданик і С.О. Харитонов вважають, що сімейне право є лише підгалуззю цивільного. Тому твердження проекту Концепції оновлення Цивільного кодексу України [2, с. 59] про те, що більшість положень чинного Сімейного кодексу України безпідставно були виокремлені у 2002 р. із проекту ЦК України і сімейне право повинне бути частиною оновленого Цивільного кодексу України, є також дискусійним.

Виклад основного матеріалу. Із дня набрання чинності Сімейним кодексом України минуло вже 17 років, тому цілком логічно окремі його норми потребують вдосконалення чи доповнення. Це насамперед стосується змісту ст. 123 цього Кодексу, що регулює питання визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, і пов'язаної з нею ст. 139 Кодексу (щодо спору про материнство) [1, ст. 123, 139].

Щороку проблема застосування допоміжних репродуктивних технологій і сурогатного материнства стає дедалі більш актуальною як в Україні, так і в інших країнах світу. У багатьох зарубіжних країнах (зокрема Німеччині, Франції, Італії) законодавством заборонено сурогатне материнство, тобто штучне запліднення ембріоном людини, зачатим подружжям (чоловіком і жінкою), жінки, котра має намір після пологів передати дитину батькам-замовникам відповідно до договору сурогатного материнства [3, с. 60].

Як загальновідомо, реалізація одного з основних прав людини – права на продовження роду – відбувається через материнство і батьківство, але через безпліддя значна частина людства позбавлена можливості це право реалізувати. За дослідженнями О. Антонюк, відповідно до статистичних даних Всесвітньої організації охорони здоров'я проблема безпліддя у світі зачіпає до 15% від загальної кількості подружніх пар репродуктивного віку. Відсоток жіночого і чоловічого безпліддя приблизно рівний і становить 30%, ще 30% подружніх пар мають порушення репродуктивної функції в обох партнерів [4].

З метою вирішення проблеми безпліддя лікарями у другій половині 20 ст. було розроблено новітні методики його лікування – допоміжні репродуктивні технології, що дозволяють людям реалізувати своє право на продовження роду – право на материнство, батьківство, у т. ч. шляхом сурогатного материнства.

Всього існує два типи сурогатного материнства, а саме традиційне і гестаційне. Традиційне сурогатне материнство – це коли жінка вагітна за допомогою сперми донора або чоловіка, який планує стати батьком дитини. Яйцеклітина належить жінці, котра буде виношувати плід, тобто сурогатній матері. За гестаційного ж сурогатного материнства жінка виношує генетично чужу їй дитину, адже і сперма, і яйцеклітина належать подружжю, яке планує стати батьками, або належать одному з подружжя (майбутніх батьків) і сторонньому донору.

У світі перший офіційний договір на сурогатне материнство був підписаний у 1976 р., мало місце традиційне сурогатне материнство, адже жінка, що виношувала дитину, була її генетичною матір'ю, але після 1985 р., коли у США сурогатна матір, яка також була і біологічною матір'ю дитини, незважаючи на ухвалені письмові угоди, відмовилася віддавати немовля (судова справа «Малю М», розгляд тривав роки, батьківство все ж таки визнали за подружжям, котре уклало угоду із сурогатною матір'ю, а останній надала право відвідування дитини), з метою уникнення повторення такої ситуації у країнах світу стали використовувати метод гестаційного сурогатного материнства.

Як свідчить аналіз чинного законодавства України та підзаконних нормативно-правових актів із цього питання, у нашій державі також передбачений виключно

метод гестаційного сурогатного материнства, адже у п. 6.1 розділу VI Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 9 вересня 2013 р., чітко зазначено, що *сурогатна мати не повинна мати безпосередній генетичний зв'язок із дитиною*. Дозволяється виношування вагітності близькими родичами майбутніх батьків (матір'ю, сестрою, двоюрідною сестрою тощо) [5, ч. 5 п. 6.1. р. VI]. Вказаний Порядок виданий на підставі ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я, відповідно до якої застосування штучного запліднення та імплантація ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за медичними показаннями повнолітньої жінки, з якою провадиться така дія, за умови наявності письмової згоди подружжя та забезпечення анонімності донора [6, ч.1 ст. 48], ст. 281 Цивільного кодексу України, де зазначено, що повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством [7, ч. 7 ст. 281], а також вже вищевказаної ст. 123 Сімейного кодексу України [1, ст. 123], яка сьогодні, на жаль, не враховує всіх реалій необхідності та можливості застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Так, вказана стаття нині містить лише такі три норми: «1. У разі народження дружиною дитини, зачатої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він запикується батьком дитини.

2. У разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком і жінкою) внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками є подружжя.

3. Подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій» [1, ст. 123].

Вказаний перелік визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, є вичерпним, але вочевидь неповним.

Так, через вади здоров'я окремі жінки не можуть не тільки виношувати вагітність, але і взагалі бути донором власних яйцеклітин – ооцитів (з огляду на їх відсутність), тому п. 6 вищевказаного Порядку допускається, що лише один із майбутніх батьків, в інтересах якого здійснюється сурогатне материнство, повинен мати генетичний зв'язок із дитиною [5, ч. 5 п. 6.1. р. VI]. Тому одним зі шляхів вирішення питання батьківства такого подружжя може бути доповнення ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України шляхом заміни словосполучення «подружжя (чоловіком і жінкою)» словами «подружжя (чоловіком і жінкою) або за письмовою згодою жінки її чоловіком і жінкою – донором ооцитів».

Не передбачені у цій статті Сімейного кодексу України і можливі форс-мажорні обставини визначення походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, у разі загибелі подружжя до народження дитини, тобто у період виношування дитини сурогатною матір'ю, чи протягом року після народження цієї дитини та відсутності у подружжя близьких родичів. За умов продовження неоголошеної війни Російською Федерацією на Донбасі та великої кількості у країні летальних випадків, пов'язаних із поширенням захворювання на COVID-19, ця тема є досить актуальною. З метою захисту законних інтер-

есів такої дитини та її подальшого належного виховання цю проблему можливо вирішити шляхом доповнення ст. 123 і 139 Сімейного кодексу України відповідними частинами четвертими, де передбачити у цих випадках право сурогатної матері за її бажанням (згодою) та письмовим зверненням на її материнство чи визнання материнства щодо виношеної нею дитини.

Щодо практичного застосування норм ч. 1 ст. 123 Сімейного кодексу України слід зазначити, що у своїй науковій праці М.З. Вовк на підставі наявної судової практики дійшов до висновку про те, «що згода чоловіка на застосування щодо дружини допоміжних репродуктивних технологій має бути письмовою та нотаріально засвідченою. Це буде додатковим засобом охорони прав і законних інтересів учасників сімейних правовідносин при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій, виключить можливість виникнення різних порушень їхніх прав і законних інтересів» [8, с. 18]. Повністю підтримуючи таку позицію автора, не можна погодитися з його одночасним твердженням, що відкриття такої згоди на застосування допоміжних репродуктивних технологій може бути здійснено шляхом подання відповідної заяви у простій письмовій формі до закладів охорони здоров'я (до проведення медичних маніпуляцій). Така заява повинна мати таку ж юридичну силу, що і попередня згода, тобто бути письмовою та нотаріально засвідченою (за аналогією до вимог ст. 214 Цивільного кодексу України, зокрема про те, що відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин [7, ч. 3, ст. 214]).

Ще одним проблемним питанням правового характеру щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій є те, що нині ці важливі для значної кількості громадян нашої держави з питань реалізації їхнього права на продовження роду (на батьківство і материнство) регламентуються підзаконним актом – наказом Міністерства охорони здоров'я, хоча і зареєстрованому в Міністерстві юстиції України. Законодавче визначення сурогатного материнства в Україні, на відміну від інших держав світу, також відсутнє. Спроби вирішити цю проблему законодавчо були у 2018 р. шляхом внесення до Верховної Ради України проекту Закону про допоміжні репродуктивні технології (реєстр. № 8629 від 19 липня 2018 р.) [9] та альтернативного однойменного законопроекту (реєстр. № 8629-1 від 01 серпня 2018 р.), але після отримання негативного висновку від профільного Комітету Верховної Ради України у травні 2019 р. вказані законопроекти були 29 серпня 2019 р. відкликані. Вважаю, що прийняття Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології» є вкрай необхідним для нашого суспільства, адже сьогодні, наприклад, обмеження щодо традиційного сурогатного материнства введені фактично лише підзаконним нормативним актом. Для повністю ж безплідних жінок саме застосування такого материнства, коли сурогатними матерями будуть їхні близькі родичі (мати, сестра (особливо сестра-близнюк), двоюрідна сестра) та будуть використані самі їхні яйцеклітини, є найбільш прийнятним варіантом, що забезпечить відповідну генетичну спадковість із боку жіночої половини подружжя, але такі норми повинні міститися саме в Законі про допоміжні репродуктивні технології, після чого вже будуть внесені зміни до інших нормативно-правових актів.

Інше важливе проблемне питання практичного застосування окремих норм чинного Сімейного кодексу України пов'язане з набранням чинності з 1 січня 2021 р. нової редакції ст. 149 Сімейного кодексу України щодо зміни дитиною свого прізвища та (або) імені, та (або) по батькові [1, ст. 149], зокрема у частині можливих правових наслідків зміни дитиною свого по батькові.

Так, якщо у попередній редакції вищевказаного Кодексу зміна по батькові дитини передбачалася лише у разі зміни батьком свого імені, та й то за умови, що

дитина досягла чотирнадцяти років і надала згоду на зміну свого по батькові, то нині така чотирнадцятирічна дитина має право за своїм бажанням змінити своє по батькові за згодою батьків чи у разі встановлення піклування – за згодою піклувальника. Передбачається і право цієї дитини змінити своє по батькові за згодою лише одного з батьків, якщо другий із батьків помер, визнаний безвісно відсутнім, оголошений померлим, визнаний обмежено дієздатним, недієздатним, позбавлений батьківських прав стосовно цієї дитини або відомості про батька (матір) дитини виключено з актового запису про її народження, або якщо відомості про чоловіка як батька дитини внесені до актового запису про її народження за заявою матері [1, ч. 2, 3, ст. 149].

Відповідно до ч. 4 вказаної статті Кодексу у разі заперечення одного з батьків щодо такої зміни по батькові спір щодо такої зміни буде вирішуватися або органом опіки та піклування, або судом.

Що ж стосується дитини, яка досягла шістнадцяти років, то, на відміну від чотирнадцятирічної дитини, вона відповідно до ч. 1 ст. 149 СК України має право на власний розсуд змінити своє по батькові, тобто згоди батьків чи одного з них на це не потребується.

Аналіз вищевказаних норм ст. 149 Сімейного кодексу України свідчить про те, що вони є не досить досконалими з погляду захисту прав батька дитини, котра досягла шістнадцяти років, у разі реалізації нею права змінити своє по батькові на власний розсуд. Йдеться саме про батька, який сумлінно виконував свої обов'язки щодо цієї дитини, передбачені чинним законодавством, адже не вдалося конструкція ч. 1 та 4 цієї статті Кодексу, як вбачається, не дає йому змоги навіть оспорити такі дії дитини, на які його згода не потрібна, а можливість застосування у цьому разі норм ч. 4 статті є принаймні дискусійною.

Актуальність необхідності вирішення окресленої проблеми пов'язана з тим, що відповідно до вимог Сімейного кодексу України обов'язок батьків утримувати та виховувати своїх неповнолітніх та в окремих випадках повнолітніх дітей потребує і від повнолітніх дочки та сина виконання аналогічного з їхньої сторони обов'язку піклуватися про батьків, проявляти про них турботу, надавати допомогу, а також взагалі утримувати своїх батьків, котрі є непрацездатними та потребують матеріальної допомоги [1, ч. 1 ст. 172, ч. 1 ст. 202]. Зміна ж дитиною на власний розсуд свого по батькові, а можливо надалі (чи одночасно) ще й свого імені та прізвища об'єктивно може ускладнити розшук такої людини, коли її батьки стануть непрацездатними та потребуватимуть матеріальної допомоги, а зв'язок із такою повнолітньою дитиною через об'єктивні причини втратиться. Йдеться саме про батька, котрий сумлінно виконував свої батьківські обов'язки стосовно дитини, незважаючи на, можливо, конфліктні відносини з колишньою дружиною (матір'ю дитини).

Вирішити вищевказану проблему, пов'язану з недосконалістю змісту ч. 1 ст. 149 Сімейного кодексу України, вбачається за можливе лише нормотворчим шляхом, а саме шляхом доповнення вказаної частини цієї статті Кодексу [1, ч. 1 ст. 149] новим другим реченням такого змісту:

«Зміна дитиною свого по батькові можлива лише у разі невиконання чи неналежного виконання батьком своїх обов'язків стосовно цієї дитини чи за наявністю підстав, зазначених у ч. 3 цієї статті».

За такої редакції ч. 1 зазначеної статті Кодексу також виникне логічний зв'язок її змісту зі змістом ч. 4 цієї ж статті.

Не можна не зупинитися і на дискусійних моментах проекту Концепції рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, оприлюдненого у січні 2020 р. Вважаю, що категоричні твердження, які містяться у проекті Концепції оновлення Цивільного кодексу України

[2, с. 59], про те, що більшість положень чинного Сімейного кодексу України безпідставно були виокремлені у 2002 р. з проекту ЦК України і норми сімейного права повинні бути частиною оновленого Цивільного кодексу України, є недостатньо обґрунтованими та принаймні дискусійними.

Слід зазначити, що наукові дискусії щодо визначення місця сімейного права в системі права України виникли не сьогодні та навіть не вчора. Ще за радянського періоду такі вчені, як В.П. Маслов, О.С. Іоффе, О.А. Пушкін обґрунтовували свою позицію про те, що сімейне право належить до цивільного права як його розділ, тоді як Г.К. Матвеев, В.О. Рясенцев, Є.М. Ворожейкін, Ю.К. Толстой та ін. стверджували, що сімейне право є самостійною галуззю права. З утворенням незалежної української держави вказані дискусії лише набули нової сили. Тепер уже праці таких науковців, як Т.В. Боднар, В.І. Борисова, В.С. Гопанчук, В.І. Труба, Ю.С. Червоний аргументовано доводять, що сімейне право – це самостійна галузь вітчизняного права, а такі вчені, як М.М. Дякович, І.В. Жилінкова, Р.А. Майданик і Є.О. Харитонов вважають, що сімейне право є лише підгалуззю цивільного. Зокрема, Р.А. Майданик говорить, що сімейне право слід розглядати як невід’ємну частину (підгалузь) галузі цивільного права, спільною приватно-правовою сутністю загальноцивільних і сімейно-правових відносин. На його думку, сімейним і цивільним правом регулюється тотожне коло відносин (майнові та немайнові), сімейні та цивільні правовідносини будуються на засадах рівності суб’єктів тощо [10, с. 28].

Вказана правова позиція фактично міститься й у проекті Концепції оновлення Цивільного кодексу України, де членами робочої групи, до складу якої входить і Р.А. Майданик, пропонується включити сімейне право сьомою Книгою до оновленого цивільного кодексу, аргументуючи це насамперед юридичною логікою, історією права, досвідом кодифікації цивільного права у Франції, Німеччині та ряді інших країн світу, а також тим, що сучасне сімейне право неможливо розглядати окремо від цивільного і з погляду юридичної техніки – настільки органічно питання сімейного права вплетені в канву цивільного права [2, с. 59]. Не заперечуючи загалом проти очевидного зв’язку між сімейним і цивільним правом, наявності у сімейному праві приватноправових норм і того, що ст. 8 Сімейного кодексу України передбачена можливість застосування в окремих випадках до регулювання сімейних відносин відповідних норм Цивільного кодексу України, *якщо це не суперечить суті сімейних відносин*, необхідно зауважити, що сімейне право має все ж таки свої відмінні від цивільного права предмет і метод правового регулювання, а також значну кількість публічно-правових норм, які регламентують власне сімейні відносини. Якщо в певних випадках допускається субсидіарне застосування норм цивільного права до майнових відносин членів сім’ї та родичів, то застосувати норми Цивільного кодексу України до особистих немайнових відносин членів сім’ї не вбачається за можливе. Серед інших особливостей сімейно-шлюбних відносин, які виокремлював ще Г.К. Матвеев, слід назвати те, що вони виникають не зі звичайних юридичних фактів, характерних для цивільних правовідносин, а зі своєрідних юридичних фактів (шлюб

і родинних стосунків, материнства та батьківства, усиновлення та патронату над дитиною), у зв’язку з чим ці відносини є загалом тривалими та зв’язують між собою не сторонніх людей (як у цивільному праві), а близьких – подружжя, батьків, дітей та інших родичів; вони є переважно особисто-правовими, а вже потім майновими; сімейно-шлюбні права й обов’язки, за загальним правом, на відміну від більшості цивільних прав і обов’язків, є невідчужуваними, адже вони не можуть передаватися іншим особам, їх не можна заповідати чи подарувати, продати чи купити [11, с. 130].

Досить дивним є посилення авторів вищенаведеної Концепції на норми права саме Франції та Німеччини, адже за деякими питаннями норми чинного сімейного законодавства України є кардинально протилежними від них (зокрема з питань сурогатного материнства, про що зазначалося вище у статті).

У рамках обговорення цієї Концепції можливо підтримати пропозиції робочої групи, висловлені М.М. Хоменком, щодо необхідності нормативного закріплення репродуктивних прав як системи відокремлених особистих немайнових прав [12, ст. 59], тільки закріпити їх необхідно насамперед не на рівні Цивільного кодексу України, а у Главі 6 Сімейного кодексу України.

Таким чином, пропозиції робочої групи щодо включення сімейного права до оновленої редакції Цивільного кодексу України є недостатньо обґрунтованими із правової погляду та дискусійними. Найкращим же аргументом щодо недоцільності такого включення вбачається твердження Т.В. Боднар про те, що визнання сімейного права самостійною галуззю українського права «дозволить йому не лише “не загубитися” і без того у складній і багатоаспектній палітрі цивільних відносин, що охоплюють як особисті, так і майнові (речові, зобов’язальні, корпоративні, спадкові) відносини, а й далі розвиватися як самостійній галузі права, не обмеженій у регулюванні сімейних відносин приватноправовим характером норм ЦК України» [11, с. 133]. Вказана правова позиція, висловлена науковцем ще 8 років тому, є вкрай актуальною і сьогодні.

Висновки. Отже, аналіз положень чинного законодавства та практики його застосування, опрацьованих у комітетах Верховної Ради України відповідних законопроектів свідчить про недосконалість окремих норм Сімейного кодексу України, пов’язаних із визначенням походження дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій, сурогатним материнством і зміною дитиною свого по батькові, та інших нормативно-правових актів, що потребує їх законодавчого врегулювання відповідно до внесених у роботу рекомендацій нормотворчого характеру та прийняття окремого закону про допоміжні репродуктивні технології. Зроблено також висновок про те, що, якщо згода чоловіка на застосування щодо дружини допоміжних репродуктивних технологій має бути письмовою та нотаріально засвідченою, то і заява цього чоловіка про відкликання цієї згоди повинна бути письмовою та нотаріально засвідченою. Окрім цього, аргументовано позицію щодо недостатності правових підстав і недоцільності внесення до оновленого Цивільного кодексу України норм сімейного права, як це передбачено проектом Концепції оновлення Цивільного кодексу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Концепція оновлення Цивільного Кодексу України. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.
3. Розгон О.В. Проблема встановлення походження дітей при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 56–63.
4. Антонюк О. Проблемні питання визначення походження дитини, народженої сурогатною матір’ю. Київ, 2018. URL: <https://blog.liga.net/user/eantonuk/article/31409> (дата звернення: 19.02.2021).
5. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров’я України від 9 вересня 2013 р. № 787. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. С. 446. Ст. 3064.

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
8. Вовк М.З. Визначення походження дитини, народженої дружиною в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Форум права*. 2020. № 60 (1). С. 13–20. URL: http://forumprava.pp.ua/files/013-020-2020-1-FP-Vovk_4 (дата звернення: 19.02.2021).
9. Про допоміжні репродуктивні технології : проект Закону України (реєстр. № 9629 від 19 липня 2018 р.) / *Верховна Рада України. Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477 (дата звернення 19.02.2021).
10. Сімейне право України : підручник / Т.В. Боднар та ін. ; за заг. ред. Т.В. Боднар та О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
11. Боднар Т.В. Сімейне право в системі права України. *Приватне право*. 2013. № 1. С. 129–134.
12. Кауфман А. Майбутнє стукає до ЦК. Видалення небажаного контенту, спадкування незачатими. Які ще новели запропонують для кодексу. *Закон і бізнес*. 2021. № 6 (1512). URL: https://zib.com.ua/ua/print/146620-vidalennya_nebazhanogo_kontentu_spadkuvannya_nezachatimi_yak.html (дата звернення: 19.02.2021).